

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2015. Вип. 19. С. 100–105.

Олександра БУЗЬКО

ІЗ ЩОДЕННИКА МАРІЇ ВЯЗЬМІТІНОЇ: ПРОГУЛЯНКА НА КАРАДАГ І ВІЗИТ ДО МАКСИМІЛІАНА ВОЛОШИНА

Ще 1921 р. у художника, поета, літературного і художнього критика Максиміліана Волошина виникла ідея Коктебельської художньо-наукової експериментальної студії. За його задумом, діячі культури з півночі тут могли б і відпочивати біля моря, і займатись творчістю, послуговуючись його майстернею і бібліотекою. Цей дім творчості згодом отримав назву “Дім поета” (рис. 1), який Андрій Бєлий визначав “як один з культурних центрів не лише Росії, а й Європи” [Бєлий, 1991, с. 423].

“Кто у него подолгу не жил! А. Толстой, Эренбург, Мандельштам, Корней Чуковский, Замятин, Федорченко, поэтесса Цветаева и т. д., всех не стоит перечислять. Из любой пятерки московских и ленинградских художников слова – один непременно связан с Коктебелем через дом Волошина. Они-то и создали особую славу Коктебелю. И не случайно, что и московские писатели, и ленинградские имеют здесь свои дома отдыха в Коктебеле...”

Рис. 1. “Дім поета” М. Волошина
Fig. 1. M. Voloshyn's “House of poet”

Рис. 2. Марія Вязьмітіна, 1920-ті рр.
Fig. 2. Maria Vyazmitina 1920-th

Игры, искристые импровизации Шервинского, литературные вечера, литературные беседы то в мастерской Волошина, то на высокой башне под звездами, поездки в окрестности, поездки на море и т. д. – все это, инспирируемое хозяином, оставляло яркий, незабываемый след. Деятели культуры являлись сюда москвичами, ленинградцами, харьковцами, а уезжали патриотами Коктебеля. Сколько новых связей завязывалось здесь. В центре этого орнамента из людей и их интересов видится мне приветливая фигура Орфея – М.А. Волошина, способного одушевить и камни, его уже седеющая пышная шевелюра, стянутая цветной повязкой, с посохом в руке, в своеобразном одеянии, являющем смесь Греции со славянством. Он был вдохновителем мудрого отдыха, обогащающего и творчество и познание. Здесь поэт Волошин, художник Волошин являлся людям и как краевед, и как жизненный мудрец” [Бєлий, 1991, с. 424–425].

Існуючий величезний масив спогадів про “Дім поета” ми пропонуємо поповнити спогадом київського мистецтвознавця (у майбутньому археолога, дослідниці сарматів та пізніх скіфів на території України, а також мистецтва Скіфії) Марії Іванівни Вязьмітіної (1896–1994) (рис. 2). Вона закінчила слов’яно-руське відді-

лення Вищих жіночих курсів, після чого навчалась у Київському Археологічному інституті (1923–1924). Була ученицею Д. Щербаківського, О. Новицького, а також входила до групи науковців, які спеціалізувалися на дослідженні східного мистецтва і яких Ю. Кочубей пропонує називати “школою Шміта–Зуммера–Гордєєва” [Кочубей, 2005, с. 29].

Пропонований відгук взято з англomовного щоденника М. Вязьміної (рис. 3–4) (окрім англійської, вона володіла французькою, німецькою, італійською, іспанською, болгарською, польською, арабською, турецькою, таджикською, грецькою мовами, латиною і санскритом). Зберігається він у її особовому фонді (№ 34) в Науковому архіві Інституту археології НАН України, датований 24-м жовтня 1925 р. Візиту до М. Волошина передувала прогулянка М. Вязьміної з її подругою на Карадаг, що вона описала з притаманним їй літературним хистом (переклад з англійської – О. Бузько).

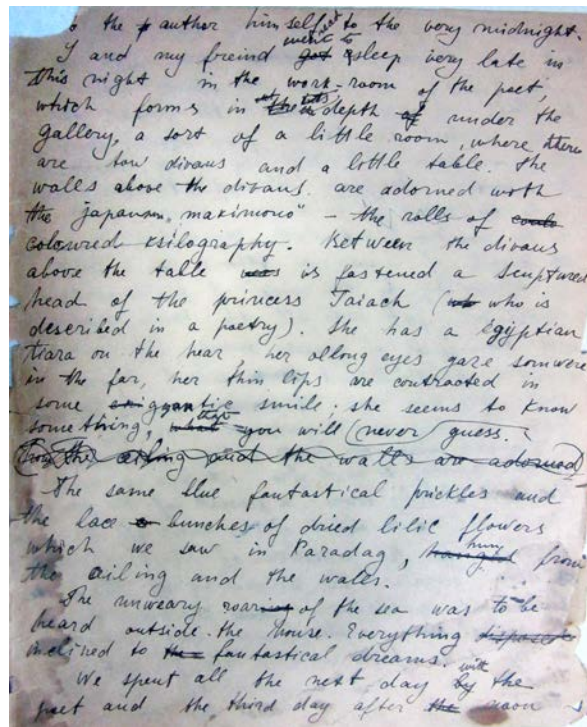
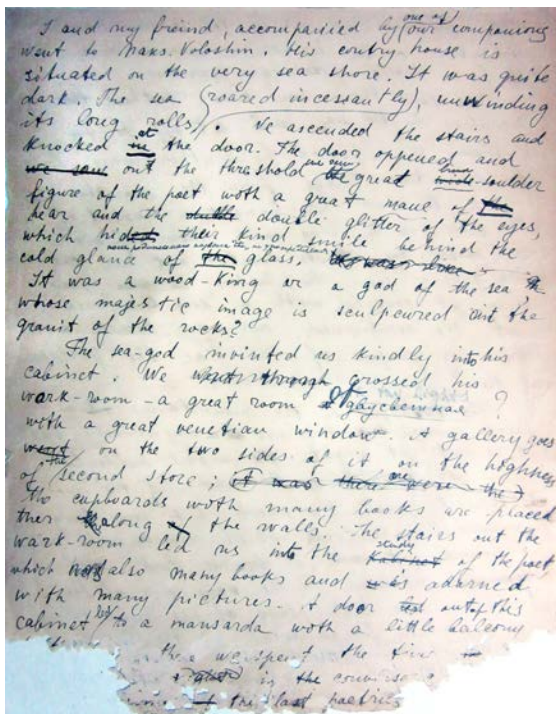

Рис. 3–4. Сторінка щоденника Марії Вязьміної, 1925 р.
Fig. 3–4. Page from Maria Vyazmitina's diary, 1925

Варто погодитись із В. Корпусовою, що “в літературі, присвяченій Максиміліану Волошину, й досі не згадуються прізвища цих двох українських учених” [Корпусова, 2009, с. 179]. Йдеться про подруг М. Новицьку і М. Вязьмініну – науковців, які були частими гостями у “Домі поета”. Зокрема, М. Волошин присвятив М. Новицькій вірш “Альбомы нынче стали редки...” (Коктебель, 1912). У підписі до портрету М. Новицької упорядниками збірки вказано лише: “донька історика мистецтва О.П. Новицького” [Волошин, 1990, с. 140]. Що ж до М. Вязьміної, то саме М. Волошин, “який цікавився Сходом й археологією, помітив у неї нахил до археології ще тоді, коли вона плідно працювала в царині мистецтва Сходу (1929)” [Корпусова, 2009, с. 180]. Після смерті М. Волошина, М. Вязьмініна часто приїжджала до його вдови, Марії Волошиної (1887–1976), про що свідчить листування, яке також збереглося у фонді № 34.

Останні два десятиліття спостерігається значний інтерес до аналізу “автодокументальних” текстів, до яких належать і щоденники. “Щоденниковий текст, переважно рукописний, часто містить “вымараные”, а також з тих чи інших причин нерозбірливо написані фрагменти, що саме по собі якнайкраще відповідає принципам “відкритого твору” (за Умберто Еко), оскільки надає можливість різних прочитань навіть в буквальному сенсі” [Зализняк, 2010].

Окреслюючи мету, з якою може вивчатись щоденник, А. Залізник зазначає, що об'єктом вивчення може бути: сам автор щоденника; обставини, що їх він описує; людина взагалі; власне текст (щоправда тоді щоденник сам стає об'єктом дослідження). Стосовно адресата, то він, "як фактор, що формує жанр, видається влаштованим таким чином. Безпосереднім адресатом завжди є сам автор; однак існує також непрямий адресат – потенційний читач, в тому числі «нащадки»" [Залізник, 2010]. К. Кобрін задається питанням: чи всі автори щоденників сподіваються на те, що їх прочитають після смерті? "Відповісти складно" [Кобрин, 2003]. Однак він вважає, що автор несвідомо, якщо він хоче в майбутньому перечитувати свій щоденник, не може не уявляти на своєму місці читача. Марія Вязьмітіна писала свій щоденник англійською мовою. Можливо, з міркувань перестороги (адже у серпні 1924 р. вже було ліквідовано Київський археологічний інститут), а можливо, вправляючись у вивченні іноземної мови. Сподіваємося, що запропонований фрагмент, 90 років потому, знайде свого вдячного читача.

"Прогулянка на Карадаг

[Вище, над назвою, олівцем вказано дату 24/X/25]

(Минулого року в жовтні)

Ми з моєю подругою¹ вирішили здійснити цю прогулянку під час нашого гостювання у Феодосії.

Ми домовились з нашими знайомими і замовили екіпаж напередодні ввечері. День тільки починався, коли екіпаж зупинився під вікнами нашого будинку. Ми були майже готові. Зайнявши свої місця по обидва боки (нас було шестеро), ми виїхали з міста, перетнули околиці і виїхали на відкриту дорогу. Безмежний одноманітний степ простягається по правий бік дороги. Він продовжується до самої Керчі; пагорби, вкриті червоним килимом виноградників – по лівому боці. Уже видно контури останніх розгалужень таврійських гір. Біля самого підніжжя гори Агармиш туляться, як отара овець, будинки Старого Криму. Ранок був досить холодний. Всю дорогу нам зустрічалися "арби"² татар, які їхали у місто на ринок. Дорога повернула вліво. Ми зайшли в село Султанівка. Вже було видно всю гірську групу Карадага, серед якої особливо виділялися гострі зубці Сюрюю-Кая і верхів'я вкритої лісами Святої гори. Ближче до дороги праворуч виріс круглий пагорб, який, здавалось, був огорнутий пеленою, витканою з піни.

Нарешті, після невеликого перевалу, завиднілися діамантові хвилі бухти Коктебелю, оточені зліва довгим мисом Кіік-Атлама, що скидається на гігантський хребет верблюда, який п'є воду, а справа – скелями Кок-Кая, з профілем Максиміліана Волошина (рис. 5–6), "висіченого фатумом і вітрами", як говорить про нього сам поет – старий житель цих місць, що їх він оспівав у своїх поезіях і залишив відбитками на полотнах.

Весь берег вкритий розсипом дрібної різнокольорової гальки і піску. Море у цій бухті – чарівного інтенсивно-блакитного кольору, через цю бухту зветься "лазуровою". Це надзвичайно красиво. Насправді, я ніколи не бачила такого дивовижного блакитного кольору.

Рис. 5. К. Костенко. Портрет М. Волошина (на тлі гори Кок-Кая), 1925 р.

Fig. 5. K. Kostenko. Portrait of M. Voloshyn (with Kok-Kaya mountain on the background) 1925

¹ М. Вязьмітіна пише "My friend and I", тому стаття важко визначити однозначно. Однак, з огляду на те, що декількома сторінками раніше М. Вязьмітіна пише про подругу, яка є сестрою голови Євпаторійського музею, скоріш за все, йдеться саме про неї, а отже, тут і далі в перекладі ми вживатимемо слово "подруга".

² Двоколісний віз у Криму, Середній Азії та на Кавказі.

Дорога ділить Коктебель на дві частини: приморський курорт – сільські будинки – і болгарське село праворуч. Ми зупинилися у сільському будинку, залишили там зайві речі, і, у супроводі одного з наших супутників, який дуже добре знає весь Карадаг, рушили у гори. Пройшовши берегом, ми минули кар'єри і почали сходження.

Нашою метою було дістатися самої верхівки Карадага. Спочатку дорога була широкою, що нею міг вільно проїхати екіпаж. Низькі кущі, низькорослі квіти, блідо-блакитні рослини, щось на зразок їжачків з блакитних кульок, вкриті колючками, маленькі фіолетові квітки-зірки, що цвітуть великими шапками, срібний гірський полин і, нарешті, пухнасті, світло-сірі листочки – вся багата осіння флора гір. Але протилежна гора була вкрита до вершини різнобарвними кущами і нагадувала східний килим. Навколо, якщо хочеться лише спостерігати, можна побачити таку саму гаму кольорів, з усіма елементами рослинного орнаменту,

Рис. 6. М. Волошин. Коктебель, 1929 р.
Fig. 6. M. Voloshyn. Koktebel, 1929

які бачиш на татарських вишивках – на жіночих вуалях, чоловічих кисетах тощо.

Чим вище ми здіймалися, тим вужчою і крутішою ставала стежка. Ми на самій вершині. Дме сильний вітер. Ми знаходимося на висоті 269 сажнів над морем, яке виглядає гладко, мов дзеркало. Неможливо добре розгледіти хвилі з такої висоти. Кажуть, що коли погода спокійна, звідси видно Азовське море і гори Кавказу.

Наблизившись до самого краю вершини і глянувши вниз, я була досить вражена видом, що мені відкрився. Це було неординарне і вражаюче видовище! Щось дике, грубе, фантастичне було в цих гострих зубатих вершинах гігантських гір дивних гротескних форм, які

виростали прямо з моря. Ти несподівано забуваєш про реальний час і переносишся у ті первісні часи, коли тут мешкали дикі войовничі таври і виановували свою грубу богиню-діву, приносили їй в жертву полонених і моряків, яких було викинуто штормом на тутешній берег. Або здавалося, що ти побачиш човни сміливих генуезьких лицарів, які пристали до цих берегів у пошуках щасливої долі.

Ми йшли далі. Та сама фантастична дика тишина усюди. Як же це відрізняється від тих м'яких круглих форм Південного берега Криму! Природа демонструє свої пишні багатства, досить європейські, але Карадаг – дуже кримський, “безрадісний край кіммерійців” (η λωπρη χωρα των Κιμμεριών), за Гомером. Він дикий, справжній, з його голими гранітними горами без будь-якої рослинності, проте досить особливий, такий, що вражає своєю первісною величавістю і різноманіттям. Я була зачарована Карадагом. Наш юний гід був невтомним – він показував найкрасивіші місця і нарешті привів нас до так званих “ворот Карадага”. Їх було видно з однієї з точок гребеня гори. Це незвичне архітектурне спорудження, що здіймається з води за капризом могутніх вулканічних сил, є гігантською аркою з високим шпилем зверху. Ця арка така висока, що під нею може проплисти човен з піднятим вітрилом. Ми стали в укритті великої скелі, наче у ложі: під ногами у нас були “ворота Карадага”, довкола яких хвилі утворювали безупинний вир, зліва та справа – високі гори, що, мов сходи, спускалися до моря [далі пошкоджено декілька рядків аркуша].

Пройшовши далі повз скелю Іван-Розбійник, ми спустились у невелику долину [Footpath ravine], біля якої розташована Карадазька наукова станція, заснована власним коштом фізиком Вяземським у 1907 році. Тут є цінна бібліотека, яка нараховує 40 тисяч томів з різних галузей натуральної історії. Ця станція надає вченим та дослідникам можливість продовжувати свою роботу з цінними матеріалами великої наукової вартості, яких вдосталь на Карадазі для кожного зацікавленого. По дорозі нам зустрівся автомобіль біля станції. Він

переслідував нас усю подальшу дорогу по Криму. В ньому сидів татарин, голова Кримської республіки. Той самий, хто написав довгу фразу у шиномовному східному стилі в зошиті М. Волошина, той самий, хто проголосив промову на святі дервіза³ у Бахчисарай; його ж я зустріла біля стін Чуфут-Кале, де я сама прогулювалась раннього ранку.

Доглядач станції пригостив нас чаєм, вином і мигдалем, щойно зібраним у маленькому саду станції. Ця станція – невелика низькоповерхова будівля, розташована на березі і оточена маленьким живописним садом.

Ми провели там деякий час, викупалися у морі і вирушили назад. Ми верталися іншим шляхом, огинаючи гірський гребінь з північного боку.

По дорозі у винограднику, повз який проходили, ми купили кошик винограду. Хазяїн зрізав нам великі грона з куща, вони ще були вкриті сизиною. Ми пішли далі, навантажені виноградом, мов учасники свята Діоніса.

Сутінки в горах – це короткий момент: уже не день, але й ще не ніч. Ти несподівано помічаєш, перед тим як спрямувати на дорогу (місяць позаду тебе), не тінь, а якийсь довгий прозорий фантом, який рухається разом з тобою. Ще мить – і стає темно. Ми спустилися на самий край над безоднею. Вершини гір мали фантастичний вигляд у темряві. Ми пройшли болгарське село, [чули пісні жителів і дійшли до будинку, в якому трохи відпочили – нерозбірливо, аркуш зіпсований].

Я і моя подруга, у супроводі ще одного нашого супутника, прийшли до Макса Волошина. Його заміський будинок розташований на самому березі моря. Було досить темно. Море ревла безперервно, розгортаючи довгі сувої хвиль. Ми піднялися сходами і постукали у двері. Двері відчинились, і ми побачили велику широкоплечу фігуру поета з великою гривною волосся і подвосним окулярами блиском очей, що ховали добру усмішку за холодним віддзеркаленням скелець. Це був король дерев чи то морський бог, величний образ якого вирізьблений з гірського граніту.

Морський бог привітно запросив нас до свого кабінету. Ми пройшли крізь його робочу кімнату – простору двосвітну⁴ кімнату з великим венеційським вікном. З двох боків іде галерея на висоті другого поверху; шафи з книжками вздовж стін. Сходи з робочої кімнати вивели нас у кабінет поета, де теж багато книжок і який прикрашено картинами. Двері з кабінету вивели нас на мансарду з невеликим балконом. [Там ми провели час. Там поет читав нам свої останні вірші до глибокої ночі – нерозбірливо, аркуш зіпсований].

Ми з подругою лягли спати дуже пізно цієї ночі, в робочому кабінеті поета, що утворює в глибині під галереєю щось на зразок маленької кімнатки з двома диванами і невеликим столом. Стіни над диванами прикрашені японськими “макімоно”⁵ – [сувоями з кольоровою каліграфією – закреслено]. Між диванами над столом встановлено скульптурну голову прин-

Рис. 7. М. Волошин і Таіах
Fig. 7. M. Voloshyn and Taiax

³ Свято врожаю у кримських татар, що проводилося 22 вересня, в день осіннього рівнодення.

⁴ Слово “двусветная” написано М. Вязьмітіною російською, поряд стоїть знак питання. Слово закреслено олівцем, і олівцем згори написано “with two lights”.

⁵ Рисунок на папері або на шовку із зображенням історичного або релігійного сюжету та поясненням; відомий в Японії та Китаї з XI ст. як найдавніша форма ілюстрованої книги.

цеси Таіах (описану в поезії)⁶ (рис. 7). На її волосі єгипетська тіара, її очі дивляться у дальчінь, її тонкі губи розтягнені у загадковій посмішці; здається, вона децю знає, а що – годі вгадати.

Такі ж блакитні фантастичні колючки і мережива висушених фіолетових квітів, що ми їх бачили на Карадазі, звисають зі стелі та зі стін.

Було чутно, як за стінами хвилюється море. Все довкола готувалось поринути у фантастичні сни.

Весь наступний день ми провели з поетом. І на вечір третього дня з подругою пішки вирушили у зворотню дорогу... ” [Вязьмітіна, 1925].

ЛІТЕРАТУРА

Бельї А.

- 1991 Дом-музей М.А. Волошина // Максиміліан Волошин. Стихотворення. Статті. Воспоминання сучасників. – М. – С. 421–425.

Волошин М.

- 1990 Коктебельские берега: Стихи, рисунки, акварели, статьи. – Симферополь.

Вязьмітіна М.І.

- 1925 Щоденник 1925 р. // НА ІА НАНУ. – Ф. 34 (особовий фонд Марії Вязьмітіної) – у процесі науково-технічного опрацювання.

Зализняк А.

- 2010 Дневник: к определению жанра // НЛО. – № 106 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nlo/2010/106/za14.html> (дата звернення 4.07.2015 р.). – Назва з екрана.

Кобрин К.

- 2003 Похвала дневнику // НЛО. – № 61. – С. 288–295 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nlo/2003/61/kobrin.html> (дата звернення 4.07.2015 р.). – Назва з екрана.

Корпусова В.М.

- 1998 З історії київської інтелігенції 20 ст.: до сторіччя народження М.І. Вязьмітіної. – Музейні читання. – К. – С. 8–11.

Корпусова В.М.

- 2012 Київські друзі Максиміліана Волошина: з історії української інтелігенції ХХ ст. // Фронтири міста. – № 1. – С. 166–196.

Корпусова В.М.

- 2009 Родина О.П. Новицького, М. Вязьмітіна – київські друзі М. Волошина // Українська біографістика. – Вип. 5. – С. 176–185.

Кочубей Ю.М.

- 2005 Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. (Близький і Середній Схід) // Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20–30 рр. ХХ ст. В.М. Зуммер (1885–1970). – К. – С. 4–37.

Купченко В., Давыдов З.

- 1991 Я – голос внутрішніх ключей // Максиміліан Волошин. Стихотворення. Статті. Воспоминания сучасників. – М. – С. 5–22.

Oleksandra BUZKO

FROM MARIYA VYAZMITINA'S DIARY: A WALK TO KARADAG; A VISIT TO MAKSYMILIAN VOLOSHYN

Ukrainian translation of a diary fragment written in English in 1925 by an art critic, an archaeologist to-be, Mariya Vyazmitina. It is about a walk to Karadag and visit to poet and artist Maksymilian Voloshyn.

⁶ Гіпсовий зліпок з портрету єгипетської цариці М. Волошин придбав навесні 1905 року в Берліні і відтоді з ним не розлучався. Цариці він присвятив вірш “Таіах” (Париж, 1905)